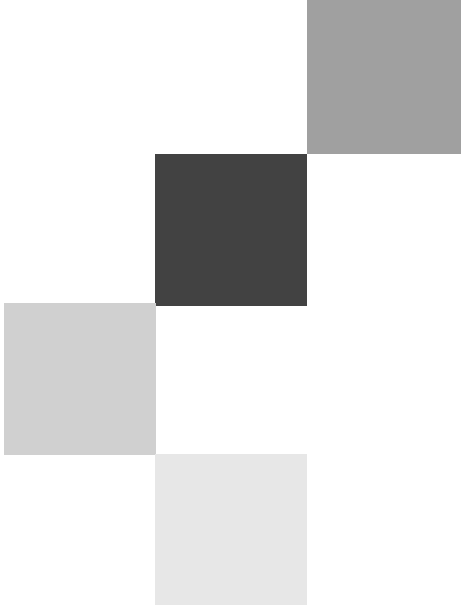

Martin Riegl

PROMĚNY POLITICKÉ MAPY *PO ROCE 1945*

Martin Riegl

**PROMĚNY
POLITICKÉ MAPY
*PO ROCE 1945***

Upozornění pro čtenáře a uživatele této knihy

Všechna práva vyhrazena. Žádná část této tištěné či elektronické knihy nesmí být reprodukována a šířena v papírové, elektronické či jiné podobě bez předchozího písemného souhlasu nakladatele. Neoprávněné užití této knihy bude trestně stíháno.

Text vznikl v rámci projektu PRVOUK č. 17 – Vědy o společnosti, politice a médiích ve výzvách doby na UK FSV IPS.

Mgr. Martin Riegl, Ph.D.

PROMĚNY POLITICKÉ MAPY PO ROCE 1945

TIRÁŽ TIŠTĚNÉ PUBLIKACE:

Vydala Grada Publishing, a.s.
U Průhonu 22, 170 00 Praha 7
tel.: +420 234 264 401, fax: +420 234 264 400
www.grada.cz
jako svou 5178. publikaci

Recenzovali:

doc. PhDr. Bořivoj Hnízdo, PhD.

PhDr. Michael Romancov, Ph.D.

Odpovědný redaktor Zdeněk Kubín
Sazba a zlom Vojtěch Kočí
Návrh a zpracování obálky Vojtěch Kočí
Počet stran 240
Vydání 1., 2013

Vytisklo TISK CENTRUM, s.r.o., Moravany

© Grada Publishing, a.s., 2013

ISBN 978-80-247-4111-6

ELEKTRONICKÉ PUBLIKACE:

ISBN 978-80-247-8550-9 (ve formátu PDF)

ISBN 978-80-247-8551-6 (ve formátu EPUB)

Obsah

Úvod	9
1. Mezistátní systém před rokem 1945	13
2. Definice státu po roce 1945	15
2.1 Geografické charakteristiky státu	19
2.2 Vnitřní suverenita	20
2.2.1 Suverenita versus nezávislost	22
3. Dekolonizace a tlak na rozmražení politické mapy	25
3.1 Vlny dekolonizace	26
3.2 Pokračování dekolonizace a rozpad politické mapy?	29
4. Mezinárodní uznání státu	31
4.1 Case studies	37
4.1.1 Guinea-Bissau	37
4.1.2 Saharawinská arabská demokratická republika	37
4.1.3 Rhodésie	38
4.1.4 Kosovo	39
4.1.5 TRNC	39
4.2 Mezinárodně neuznané entity po roce 1945	40
5. Mezinárodní uznání: klíčový aspekt státu?	47
6. Předmoderní, moderní a postmoderní svět	51

7. Zánik státu	53
8. Anomální politické jednotky ve světě	57
8.1 Terminologické zmatky	60
9. Faktory (ne)omezující suverenitu	63
9.1 Situace nesnižující formální nezávislost	67
9.2 Situace nesnižující skutečnou (efektivní) nezávislost	68
9.3 Situace snižující formální nezávislost	70
9.4 Situace snižující skutečnou (efektivní) nezávislost	71
10. Definice kvazistátu	75
11. Teorie rozpadu státní moci	77
11.1 Mezinárodněpolitické teorie rozpadu státu	81
11.2 Ekonomické teorie rozpadu státu	84
11.2.1 Válečná ekonomika	86
11.3 Sociologické teorie rozpadu státu	86
11.4 Syntéza teorií rozpadu státu	89
12. Význam politické geografie teritoria	95
12.1 Změna významu velikosti teritoria	98
12.2 Typy politických geografíí teritoria	101
13. Legitimita státu po druhé světové válce	105
14. Typologie kvazistátů a diferenciacie přístupu mezinárodního společenství	111
14.1 Kvazistáty nesplňující geografické charakteristiky	111
14.1.1 Kvazistáty bez přirozené populace	111
14.1.2 Kvazistáty bez suverénního teritoria	113
14.2 Kvazistáty bez konstitučně nezávislé a efektivní vlády	115
14.3 Typologie failed states	116
14.3.1 Od failed state ke kvazistátu	120
14.4 Typologie kvazistátů bez konstitučně nezávislé a efektivní vlády	125
14.5 Mezinárodní postavení vnitřně nesuverénních kvazistátů	129
14.6 Kvazistáty s omezeným mezinárodním uznáním	132
14.6.1 Vznik mezinárodně neuznaných kvazistátů	132

14.6.2 Mezinárodní postavení neuznaných kvazistátů	137
14.6.3 Heterogenita mezinárodně neuznaných kvazistátů	139
14.7 Typologie mezinárodně neuznaných kvazistátů	142
14.8 Neuznané a vnitřně nesuverénní kvazistáty	143
14.9 Přístup mezinárodního společenství k neuznaným kvazistátům	146
14.9.1 Přístup centrálních vlád čelících secesi ke kvazistátům s omezenou vnější suverenitou	151
15. Kvazistáty v politickém prostoru po roce 1945	155
16. Svět na počátku 21. století	183
Závěr	189
Grafy	193
Seznam zkratek	195
Literatura	197
Monografické zdroje	197
Periodické zdroje	202
Internetové zdroje	206
Dokumenty	211
Věcný rejstřík	213
Jmenný rejstřík	235

Úvod

„Politické mapy lžou,“ poznamenal v roce 1994 poněkud provokativně R. Kaplan, americký diplomat analyzující vnitropolitickou situaci napříč kontinenty. Precizně vystihl fakt, že obraz světa rozděleného (až na výjimky závislých území) mezi suverénní státy, který nám sugerují politické mapy, je lživý. Kaplan tuto skutečnost empiricky prokázal při zkoumání situace ve státech západní Afriky, Balkánu, Kavkazu, Střední Asie, jihovýchodní Asie, jižní Asie, Číny či Středního východu včetně Afghánistánu a Pákistánu v průběhu devadesátých let 20. století a na počátku 21. století. Mimo jiné reflektoval nejen národní, ale i regionální příčiny a souvislosti těchto jevů.

Realita politického prostoru ve světě je zcela odlišná, než lze vyčíst z konvenčních politických map, a zůstává před námi často skryta, protože se v jejím pozadí vyskytují teritoriální jednotky, které splňují status suverénního státu (či naši představu národního teritoriálního státu) jen částečně. Neuvědomujeme si tak existenci různých anomálních politických jednotek či zvláštních politických jednotek s problematickým statutem. Ty se vyskytují za oponou konvenčních politických map, které zobrazují rozdělení globálního prostoru mezi barevně odlišná teritoria zdánlivě suverénních států. Jedná se o nesuverénní entity dvojího druhu. Zaprvé politické jednotky s omezenou vnější suverenitou – nechtěné mezinárodním společenstvím; nesplňují legitimitu mezinárodního uznání (tedy nejsou mezinárodním společenstvím přijaty za plnoprávného člena s vlastním křeslem v Organizaci spojených národů). Zadruhé politické jednotky s omezenou vnitřní suverenitou – nechtěné vlastní populací; nesplňují legitimitu teritoriální a vládní legitimacy (jedná se často o státy, které se propadají do chaosu vleklých a krvavých občanských válek). Existence obou typů těchto entit (v odborné literatuře nazývané kvazistáty) je důsledkem změny charakteru mezinárodního prostředí po roce 1945, která byla doprovázena posílením rigidity pravidel mezinárodního uznání nových států. De facto byla zmrazena politická mapa,

delegitimizovány pokusy o parcelizaci politického prostoru a poskytnuta téměř neomezená podpora všem existujícím státům (bez ohledu na jejich schopnost plnit jakékoliv funkce suverénního státu). Podle C. Claphama ztratily například africké režimy rychle lidovou podporu, které se těšily v období získání nezávislosti, a morální ospravedlnění kvazistátnosti založené na principu, že tyto chráněné státy reprezentují vlastní populaci, se rychle vytratilo. Průběžně se kvazistátnost změnila v mechanismus, kdy si vládcí nárokovali externí podporu, která jim umožnila ovládat vlastní obyvatelstvo (Clapham, 1998: 147).

R. H. Jackson na počátku devadesátých let 20. století tuto změnu mezinárodní praxe, která se stala běžnou na většině kontinentů a není typická pouze pro Afriku, definoval jako přechod k režimu negativní suverenity, jež poskytuje jakousi sociální síť i těm nejslabším členům (státům) ve snaze zabránit jejich smrti. Tato síť však není schopna zabránit degenerativním procesům, jako jsou separatistické, secesionistické, iredentistické pokusy, vnitropolitické konflikty, rozpad státních institucí a další, které se odehrávají uvnitř jednotlivých států. R. Jackson tak jako první zpochybnil, jak to označuje B. Bartmann, posvátnou krávu politické korektnosti, týkající se formální suverenity státu. Argumentuje, že příčinou slabých států (nejen v Africe) je delegitimizace kolonialismu coby klíčové instituce politicko-geografického uspořádání světové mapy před druhou světovou válkou.

Po dokončení poslední fáze dekolonizace byl světový prostor de facto ze sta procent rozdělen (až na závislá území, jež jsou do určité míry reziduem dekolonizace) mezi suverénní státy, které jsou si navzdory podstatným kvalitativním rozdílům zcela rovny. Tento fakt je vyjádřen (neúčinným) prosazováním principů ze strany mezinárodního společenství, k nimž patří respekt k teritoriální suverenitě jednotlivých členů nebo vzájemná rovnost a zákaz intervence do vnitřních záležitostí všech členů. Došlo tak k zásadnímu omezení diverzifikace politického prostoru.

Cílem následujícího textu je dekonstruovat falešný a dlouhodobě akceptovaný mýtus o tom, že světové společenství je tvořeno suverénními teritoriálními státy, a analyzovat skutečnou podobu světového prostoru v letech 1946–2010.

O významu nesuverénních států, které nám politické mapy neodhalují, svědčí události odehrávající se v první i druhé dekádě 21. století. Z evropského hlediska je nejviditelnější problém Kosova, jež po více než třech letech od vyhlášení nezávislosti na vládě v Bělehradu nedosáhlo plného mezinárodního uznání. Střet o geopolitický vliv v euroasijském Balkánu (jedná se o koncept předního amerického стратега Z. Brzezinského) se projevil válkou

mezi Moskvou a Tbilisi o teritorium separarativisticky naladěné Jižní Osetie usilující o spojení s Ruskou federací.

Vliv v této oblasti bude klíčový pro rozvržení geopolitického vlivu v 21. století, kde se těžiště globální, ekonomické, vojenské a politické moci přesune, jak předpovídá R. Kaplan, z evropského rimlandu do indooceánského rimlandu. Kontrola klíčových oblastí (těmi jsou právě euroasijský Balkán, roh Afriky s přístupem k Suezskému průplavu, Malacká úžina) se stane nezbytnou podmínkou k udržení vlivu v tomto nově se formujícím centru světové moci. Z toho vyplývá i význam druhého typu nesuverénních států, jež se potýkají s kolapsem vnitřní suverenity. Klíčová geopolitická oblast, kterou roh Afriky bezpochybně představuje a kolem níž procházejí klíčové trasy světového obchodu, se stala synonymem zhroutěných států. Notoricky známá je situace v Somálsku, jež se od počátku devadesátých let 20. století nachází v bezbřehém chaosu a bezvládní, které zemi opanovalo po pádu diktátorského režimu S. Barreho. Situace došla tak daleko, že se země rozpadla na několik zón ovládaných znesvářenými *warlords*, islámskými milicemi Šabáb či pirátskými gangy operujícími na teritoriu tří severních provincií tvořících de facto nezávislý Puntland. Zatímco činnost islámských milicí představuje riziko pro stabilitu a prosperitu regionu, na níž už vojensky reaguje sousední Keňa ve snaze zabránit narušování své teritoriální suverenity, činnost pirátů, kteří operují nejen na pobřeží Somálska, v Keni, ale už i v Mozambiku, Jemenu či na Seychelech, ohrožuje námořní trasy globálního obchodu do takové míry, že vojenské námořní síly do oblasti posílají mocnosti, jako jsou USA, Evropská unie, Rusko, Indie i Čína.

Globální rozměr má i situace ve státech, jež nesplňují či výhledově přestanou splňovat geografické charakteristiky suverénní státnosti v důsledku globálních změn klimatu, které zvyšují hladinu oceánů. Zejména pro tichomořské státy a indooceánské ostrovní státy, jako jsou Maledivy nebo Tuvalu, s nízkou polohou nad hladinou moře se jedná o existenciální hrozbu.

Mezistátní systém před rokem 1945

Suverenita je několik set let starou a stále se vyvíjející institucí, která byla po staletí spojována především se státy v Evropě. V předvestfálském období se jedná o dynastické pojetí suverenity, kdy nositelem suverenity monarchie je primárně panovník, jenž vykonává neomezenou moc nad svými poddanými. Významný posun představuje Hobbesovo pojetí suverenity, který státní suverenitu definuje abstraktně, nicméně stále neomezeně. Suverenita je, ve snaze zajistit přežití státu, stále zcela svěřena do rukou suveréna (panovníka), jenž je identifikován se státem na základě teorií společenské smlouvy. Posun od dynastického pojetí suverenity k národnímu představuje Deklarace práv člověka a občana, která deleguje suverenitu na lid. Klíčovým politikogeografickým milníkem v rozvoji suverénních států byl již vestfálský mír podepsaný v říjnu 1648, na jehož základě byla (pouze v rámci mapy světa) Evropa uspořádána podél instituce suverénního státu. Münsterská a Osnabrücká smlouva (jako celek tvoří vestfálský mír), jejichž signatáři byly Svatá říše římská, Španělsko, Francie, Republika spojených nizozemských provincií a Švédsko, ukončily devastující třicetiletou a osmdesátiletou válku. Výsledky jednání přinesly zásadní změnu politickogeografické mapy Evropy, protože na straně jedné zásadně omezily moc císaře nad říší a na straně druhé výrazně posílily postavení jednotlivých panovníků a položily tak základ vzniku států založených na teritoriální suverenitě. Jak poznamenává G. Kreijen, vestfálský mír přinesl změnu od mezinárodního uspořádání charakterizovaného nezávislostí a koexistencí jednotlivých států k vzájemné závislosti a kooperaci, která byla doprovázena transformací mezinárodní společnosti z malé skupiny zejména evropských států do globálního společenství formálně si rovných suverénních států (Kreijen, 2004: 9).

Nicméně první evropské státy vznikly dávno před tímto datem, nejstarší evropská republika San Marino ve 4. století, Francie v 5. století, Andorra roku 1278 (v tomto roce došlo k dohodě mezi španělským biskupem z Urgelu

a francouzským hrabětem z Foix, jehož práva spoluzastupovat Andorru ve vnějších vztazích později přešla na prezidenta Francie, plnou suverenitu získala Andorra až v roce 1993, kdy byla schválena první ústava tohoto malého pyrenejského státu), Švýcarsko v roce 1291, Monako roku 1419 a další.

Vnímání vestfálského míru coby počátku vzniku suverénních teritoriálních států je však především výrazem evropocentrického vnímání světa. Situace v mimoevropských oblastech i charakter státních jednotek byly například v Africe zcela odlišné. Tento fakt souvisí především se zcela odlišnými politickogeografickými charakteristikami ostatních subkontinentů, než které se vyskytovaly v Evropě. Zatímco v Evropě mělo teritorium (včetně periferií) pro každý stát zásadní strategickou hodnotu, jehož ztráta ohrožovala jeho samotnou existenci, v Africe byla podle J. Herbstu situace zcela odlišná. Tento fakt se promítl i do politické praxe v Africe, kde byla politická moc založena na kontrole obyvatel, a nikoliv teritoria (Herbst, 1996–1997: 127). Tato praxe vnímání důležitosti teritoria se promítl i do chování politických elit dekolonizovaných států, když se v důsledku procesu dekolonizace stala suverenita globálně aplikovanou institucí. Dodnes není v mnoha státech Latinské Ameriky, Afriky i Asie vnímána plná kontrola teritoria jako imperativ. Panovníci mnoha států se i ve druhé polovině 20. století často spokojili s kontrolou omezené části teritoria státu. Například hlava státu v Kambodži, Norodom Sihanuk se smířil s tím, že instituce státu kontrolují ty části teritoria, kam vede infrastruktura (silnice, železnice). Velmi obdobná situace byla v Afghánistánu (ale i v mnoha dalších státech), kde král Záhír Šáh měl pod svou kontrolou pouze to teritorium, kde byla dostatečná silniční infrastruktura. Působení skupin rebelů v odlehlých oblastech státu není vnímáno mnoha vládami jako zásadní strategický problém, dokud nezačnou ohrožovat politické elity držících politickou moc v hlavním městě. Lze zmínit levicové i pravicové rebely v Kolumbii, křesťanské fundamentalisty z *Lord Resistance Army* na severu Ugandy či separatisticky naladěný Bougainville v Pacifiku.

Definice státu po roce 1945

Situace po roce 1945 je diametrálně odlišná od systému mezistátních vztahů v předchozích stoletích, který byl charakteristický značnou diverzifikací, variabilitou existujících entit (kdy existovaly v politickém prostoru nezávislé státy, impéria, různé formy závislých území – např. kolonie, protektoráty, vazalské státy aj.), překrývající se suverenitou, existencí velmi omezeného počtu suverénních států až do roku 1945, kdy suverénní státy byly doménou především Evropy, Jižní Ameriky a několika výjimek na ostatních kontinentech (např. Libérie, Afghánistán, Etiopie, Egypt, Čína, Mongolsko, Thajsko, Japonsko, USA, Kanada, Haiti, Kuba, Dominikánská republika, Filipíny, Austrálie, Irák a další). K rozšíření instituce suverénního státu a radikálnímu nárůstu počtu suverénních států došlo až po roce 1945. V důsledku jednotlivých dekolonizačních vln došlo k rozšíření suverénních států i do zbylých kontinentů světa. Snaha mezinárodního společenství etablovat po roce 1945 instituci suverénního státu coby základní a de facto jediný plně legitimní skladební prvek uspořádání světa byla formálně úspěšná. Ve skutečnosti je situace mnohem komplikovanější a svět je nadále rozdělen mezi předmoderní, moderní a postmoderní oblasti, které reflektují dopady několika typů procesů eroze suverenity napříč kontinenty. Vedle skutečně suverénních států existují za oponou politické mapy neuznané kvazistáty (jako např. Severní Kypr uznaný pouze vládou v Ankaře nebo Taiwan uznaný dvaadvaceti členy Organizace spojených národů – zejména mikrostáty v Pacifiku či Karibiku a Vatikánem) a zhroutené kvazistáty (např. Somálsko). Kromě formálně závislých teritorií, která si ani nenárokují (či o něj neusilují) status suverénního státu, existuje několik formálně suverénních, ale de facto závislých států. Ty se v krajním případě stávají novodobými protektoráty světových mocností nebo mezinárodního společenství, což je příklad Iráku v letech 2003–2004 či Bosny a Hercegoviny od roku 1995 do současnosti.

K problematice státu přistupují odlišně autoři z oblasti mezinárodního práva, mezinárodních vztahů, politické geografie, sociologie a dalších oborů. Proto se zaměřuji zejména na politickogeografické vymezení státu, nevynechávám významnou sociologickou koncepci státu M. Webera, která úzce souvisí s problematikou vnitřní suverenity a tzv. monopolu legitimního násilí. Rozhodně nelze opominout Úmluvu z Montevidea o právech a povinnostech států z 26. prosince 1933, která byla podepsána mezi americkými státy (mezi signatáře patřily: Argentina, Brazílie, Dominikánská republika, Ekvádor, El Salvador, Guatemala, Haiti, Honduras, Chile, Kolumbie, Kuba, Mexiko, Nikaragua, Panama, Paraguay, Peru, Uruguay, USA, Venezuela) v hlavním městě Uruguaye. Ta definuje čtyři aspekty nezbytné k tomu, aby entita mohla být považována za stát. Podle prvního článku této smlouvy musí každý stát disponovat trvalým osídlením, definovaným územím, vládou a schopností vstupovat do vztahů s ostatními státy. Jedná se o dnes již klasickou definici státu založenou na principu efektivnosti. V oblasti mezinárodních vztahů vychází z této definice například R. H. Jackson. Rovněž klasická definice M. Webera vychází z principu efektivní vlády: „Stát je lidské společenství, které (úspěšně) vykonává monopol legitimního užití fyzické moci uvnitř daného území“ (Romancov, 2002: 403). Tuto definici státu zmiňují R. H. Jackson a C. Rosberg ve své koncepci *juridicial statehood*, která vykazuje absenci empirického atributu státu, jímž je centrální vláda schopná vykonávat efektivní kontrolu nad státním územím a populací v něm žijící (Jackson, Rosberg, 1982: 12). Weberovu definici později přijímá i F. Fukuyama, který ji parafrázuje při definici minimálních funkcí státu: „Podstatou státnosti je jinými slovy donucení: elementární schopnost poslat někoho v uniformě a se zbraní, aby donutil obyvatelstvo respektovat zákony státu“ (Fukuyama, 2004: 6). Poněkud odlišný pohled na definici státu nabízí normativní teorie státu, kterou zastává H. Kelsen odmítající Weberovu koncepci státu: „Kelsenovým základním argumentem je, že stát je normativní řád (*normative order*). Stát je personifikací národního právního řádu (*national legal order*): je tak proto čistě legálním fenoménem“ (Kreijen, 2004: 46).

Důraz na politickou moc klade při definování státu i politologie. Z politologického pohledu je stát definován jako organizovaná politická moc disponující monopolem legitimního násilí (Klíma, 2003: 98). Velmi často je citováno Jellinkovo pojetí státu. Podle této definice se stát skládá:

- „ze státního území,
- z obyvatelstva (lidu) jeho obývajícího,
- z určité organizace tohoto obyvatelstva, která slouží výkonu státní moci“ (Jellinek, 1906: 148, 187, 412–456, citováno dle Jehlička, Tomeš, Daněk, 2000: 222).

Významná postava politické geografie M. I. Glassner hovoří o geografických (území, obyvatelstvo, oběhový systém, ekonomika, administrativní systém)¹ a politických (vnitřní suverenity, mezinárodní uznání) atributech států. Geografické charakteristiky musí být podle Glassnera splněny v rozumné míře, což znamená, že například určité teritoriální spory (těch lze identifikovat na politické mapě desítky až stovky – např. mezi Chorvatskem a Slovinskem, Irákem a Íránem o hranice na řece Šatt al-Arab) mezi státy o vyměření hranice či sporná území nebo dočasný kolaps ekonomiky nemohou být automaticky důvodem k tomu, aby politická jednotka ztratila status státu. Tři z geografických podmínek, které Glassner vymezuje (ekonomiku, administrativu a oběhový systém), nejsou tradičně vymezovány jako definiční charakteristiky států, ale spíše vypovídají o schopnosti státních institucí vykonávat funkce různého rozsahu (minimální, střední a aktivistické). To neznamená, že nejsou důležité, ale schopnost státu zajistit určité ekonomické, administrativní a další funkce považují spíše za projev efektivní vlády (což spíše souvisí s vnitřní suverenitou států).

Podle Glassnera jsou při určování statusu konkrétní politickogeografické entity rozhodující politické charakteristiky státu², protože v mnoha případech jsou geografická kritéria poměrně jasná, ale pouze politická kritéria jsou rozhodující při určování, zdali je určité území státem (Glassner; Blij de, 1988: 37–39). Glassner klade důraz na subjektivní prvek státu (mezinárodní uznání), o kterém tvrdí, že se jedná o rozhodující charakteristiku při posouzení, zda

- 1 „Stát je prostor. Jedná se o koncept reprezentovaný určitými symboly a vyžadující (ne vždy však úspěšně) loajalitu svých občanů. Aby prostor mohl být považován za stát ve striktním slova smyslu, musí v rozumné míře splňovat následující charakteristiky. 1) Území. Stát musí držet určitou část zemského povrchu a měl by mít více či méně uznané hranice, i když některé z jeho hranic jsou nejasně definované nebo sporné. 2) Trvalé osídlení. Oblast bez obyvatel, bez ohledu na její velikost, nemůže být státem. 3) Vláda. Lidé žijící na určitém teritoriu musí mít nějakou formu administrativního systému k zajištění funkcí, které obyvatelstvo potřebuje nebo vyžaduje. Bez politické organizace nemůže stát existovat. 4) Organizovaná ekonomika. Zatímco každá společnost má určitou formu ekonomického systému, stát má trvalou odpovědnost za mnoho ekonomických aktivit, i když se jedná jen o vydávání peněz do oběhu či regulaci zahraničního obchodu, a dokonce i tehdy, když jsou ekonomické funkce zvládány velmi špatně. 5) Oběhový systém. Aby stát mohl fungovat, musí existovat organizovaná forma dopravy a výměny zboží, obyvatel, myšlenek z jedné části území do druhé. Tyto požadavky na stát jsou všechny geografického charakteru. Další dva požadavky jsou tradičně z oblasti politických věd a mezinárodního práva“ (Glassner, Blij de, 1988: 39).
- 2 „1) Suverenita. Existuje obecná shoda v tom, že stát je suverénní či disponuje suverenitou, ale neexistuje shoda v tom, co přesně suverenita znamená. V obecném slova smyslu se jedná o moc nad lidmi na určitém území, která je neomezená zákony pocházejícími mimo jurisdikci tohoto území, či absolutní nezávislost bez jakékoliv vnější kontroly. 2) Uznání. Aby politická jednotka byla akceptována jako stát, musí být uznána signifikantní částí mezinárodního společenství – existujících států. Odborníci na mezinárodní právo se neshodují, zdali takové uznání je deklaratorní či konstitutivní“ (Glassner, Blij de, 1988: 39).

S otázkou suverénního státu je spojena i otázka podpory (loajality) obyvatelstva státu. Nicméně tento aspekt není obvykle příliš často zdůrazňován. Výjimkou je například P. Taylor, který poukazuje na fakt, že podpora obyvatelstva státu byla dlouhou dobu považována za podmínku pro uznání státu (Taylor, 1999: 558). V současné praxi však není loajalita obyvatelstva, přes její nesporný význam pro vnitřní legitimitu státu a vnitropolitický vývoj, obvykle považována za definiční charakteristiku suverénního státu. Při definici suverénního státu z hlediska politické geografie lze vycházet z již zmíněných tzv. klasických kritérií státu definovaných Úmluvou z Montevidea o právech a povinnostech států, která definuje klíčové atributy suverénního státu: „Článek 1 Úmluvy z Montevidea definuje čtyři kritéria³, rovněž označována jako klasická kritéria, která jsou obecně vnímána jako core státu“ (Kreijen, 2004: 18). Jak poukázal G. Kreijen, jednotlivé definiční charakteristiky jsou pro existenci státu klíčové. „Pokud se zaměříme na kritéria státu, měli bychom mít na mysli, že jsou relevantní v otázce nejen vzniku státu, ale i jeho zániku“ (Kreijen, 2004: 18). Jako suverénní stát je definována politickogeografická entita splňující následující charakteristiky:

- **Teritorium** – stát nemůže vzniknout ani existovat bez vlastního území. Stejně jako v případě teritoriálního prvku, nepřipouští ovšem mezinárodní právo vznik ani existenci státu bez obyvatelstva (tím by ostatně bylo pojmově vyloučeno i uplatňování veřejné moci na dotyčném území).
- **Obyvatelstvo** – obyvatelstvem se chápe celek jednotlivců obou pohlaví, kteří spolu žijí na daném území jako organizované společenství. Tato stručná definice implikuje, zdůrazňuje usedlý, přirozený a trvalý charakter obyvatelstva.
- **Vnitřní suverenita/nezávislost** (efektivní a konstitučně nezávislá vláda) – vnitřní suverenitou neboli efektivní vládou se rozumí konstitučně nezávislá vláda schopná efektivně kontrolovat své teritorium a obyvatelstvo ve své jurisdikci.
- **Vnější suverenita / mezinárodní uznání** – mezinárodně uznaná nezávislost.

18

Druhou geografickou definiční charakteristikou suverénního státu je přirozená populace. Obdobně jako v případě teritoria není definován minimální počet obyvatel a za plně suverénní jsou považovány i státy s populací v řádu několika tisíc obyvatel. Je obtížné si představit politickou jednotku, která by měla efektivní vládu suverénní na určitém území, vnější suverenitu, ale neměla vlastní obyvatelstvo. Z historie je známo mnoho případů států, které přišly o kontrolu nad teritoriem a obyvatelstvem důsledkem debellace. Pokud stát přijde o kontrolu nad svým obyvatelstvem důsledkem vojenské okupace, nemusí zároveň dojít ke ztrátě vnější suverenity (za předpokladu, že dojde k vytvoření exilové vlády, která získá široké mezinárodní uznání). Existuje množství případů, kdy vláda, jež ztratila vnitřní suverenitu, zůstala legitimním zástupcem daného státu v očích mezinárodního společenství.

4 „Stát je jednotkou založenou na územním základě“ (Klíma, 2003: 105).

Teoreticky si lze představit situaci, kdy by suverénní stát přišel o veškeré své obyvatelstvo důsledkem ztráty jeho loajality. Je možné, že by obyvatelstvo dobrovolně opustilo území státu z politických nebo ekonomických důvodů. Otázkou je, zda by tato situace automaticky vedla k zániku státu či ne. Mezi konkrétní případy entity bez přirozené a trvalé populace patří především Svatý stolec – Vatikánský městský stát, u kterého se v nejrůznějších statistikách udává počet obyvatel. Tento počet však obsahuje pouze příslušníky cizích národností, kteří se na území státu nenarodili. Z tohoto důvodu Vatikánský městský stát nesplňuje podmínku vlastního obyvatelstva. Obdobný případ je S.M.H.O.M., který má pouze členy, a nikoliv vlastní obyvatelstvo.

2.2 Vnitřní suverenita

Instituce suverenity je v problematice státu klíčová, protože v současné době žije drtivá většina světové populace v jurisdikci (alespoň formálně) suverénních států. Ještě před několika lety byla suverenita při studiu světové politiky považována za jednoznačnou instituci. J. D. B. Miller vyjádřil tento převažující názor jednoduchou, ale jasnou větou: „Stejně jako rozeznáme velblouda nebo židli, když je spatříme, poznáme také suverénní stát. Jedná se o politickou entitu, která je považována za suverénní stát dalšími suverénními státy“ (Sørensen, 2005: 170). Fakticky však mnohé entity kritérium suverénního státu nesplňují. Jaký je tedy status subjektů s omezenou suverenitou (nebo zcela suverenitu postrádajících) a dají se tyto subjekty nadále považovat za suverénní státy? Je suverenita absolutní nebo relativní koncept, může být stát suverénní například z 50 %? Co je podstatou suverenity? Jde o naprostou autonomii při rozhodování o vnitřních záležitostech, která nesmí být omezená žádnými mezinárodními závazky, nebo je podstatou suverenity konstituční nezávislost ve vztahu k ostatním suverénním státům? Blíží se éra suverenity ke svému konci a bude politický prostor uspořádán okolo jiné instituce, než je suverénní stát? Jaké faktory lze považovat za omezení suverenity?

Přestože existuje obrovské množství definic, neexistuje jednoznačný konsenzus na podstatě suverenity, a na tom, zda je suverenita absolutní, zda ji lze rozdělit na vnitřní (efektivní vláda nad teritoriem) a vnější (mezinárodní uznání). I. Camyar v tomto kontextu hovoří o konceptech *internal territoriality* a *external territoriality*, které se fakticky rovnají vnitřní a vnější suverenitě. *Internal territoriality* se dotýká schopnosti státu kontrolovat společnost a je

fakticky obdobou Jacksonova konceptu *empirical statehood* a koncept *external territoriality* se dotýká vnějšího aspektu suverenity a je obdobou *juridical statehood* (Camyar, 2005). G. Sørensen poukazuje na tři úrovně instituce suverenity. První je fakticky rovna konstituční nezávislosti, druhá se týká regulativních pravidel mezi státy (princip neintervence a reciprocity) a třetí souvisí s empirickou podstatou státnosti (Sørensen, 2000: nečíslováno). Na druhou úroveň suverenity, týkající se vzájemných vztahů mezi státy, klade důraz i R. Keohane, podle kterého je suverenita souborem vzájemně propojených formálních i neformálních pravidel, která vymezují vzájemnou interakci mezi státy (Keohane, 1990: 732, citováno dle Sørensen 2005: 66).

V roce 1999 přišel S. D. Krasner s koncepcí, ve které vymezil čtyři různé typy suverenity:

1. suverenitu vzájemné závislosti (*interdependence sovereignty*);
2. vnitřní suverenitu;
3. mezinárodněprávní suverenitu;
4. vestfálskou suverenitu.

Velmi stručně se *interdependence sovereignty* vztahuje k postavení státu v globalizujícím se prostředí, domácí suverenita se vztahuje k organizaci veřejné autority v rámci státu a na úroveň efektivní kontroly vykonávané držiteli této autority, mezinárodněprávní suverenita se vztahuje ke vzájemnému uznání mezi státy (podle Krasnera nestačí, aby stát efektivně vykonával vnitřní suverenitu, ale musí být i uznán ostatními státy), vestfálská suverenita se vztahuje k vyloučení vnějších aktérů z domácího uspořádání autority a je založena na principu vzájemného respektu k teritoriální integritě států (neintervence). To Krasner výstižně označuje jako organizované pokrytectví (více Krasner, 1999; Mason, 2001). O podstatě suverenity a jejím významu na přelomu 20. a 21. století proběhla v roce 1999 významná akademická diskuse na stránkách odborného časopisu *Political Studies*. R. H. Jackson, A. James a J. Mayall se přiklonili k názoru, že instituce suverenity zůstává velmi významnou institucí a pravděpodobně tomu bude i v budoucnu. Naopak C. Clapham, P. Taylor, W. Wallace a D. Philpott se přiklonili k názoru, že suverenita se výrazně proměňuje a její éra je možná u konce. Třetí proud diskuse představoval G. Sørensen, podle kterého klíčové aspekty suverenity zůstávají nezměněné, ale některé aspekty se proměnily. „Má argumentace staví na přesvědčení, že suverenita je výrazně flexibilní institucí, která se adaptovala na transformaci státnosti. Domněnka o ‚konci suverenity‘ je tedy dle mého soudu chybná. Jak zdůraznil A. James, suverenita se ve svém fundamentálním smyslu rovná konstituční nezávislosti“ (Sørensen, 2005: 171). Na Jamesovo pojetí suverenity coby konstituční nezávislosti poukazuje

i R. H. Jackson. Pokud akceptujeme Jamesovo východisko, že fundamentem suverenity je konstituční nezávislost, je nepochybné, že éra suverenity není u konce (Jackson, 1987: 521–522). Přesto je zjevné, že na počátku 21. století dochází k určitým změnám ve vnímání suverenity. Na to při výzkumu mezinárodně neuznaných entit poukázali T. Baccheli, B. Bartmann a H. Srebrnik. „Pozdní fáze 20. století byla jednoznačně obdobím, kdy se konvenční pojmy suverénní státnosti proměňovaly“ (Baccheli, Bartmann, Srebrnik, 2004: 1).

Jak poukázali kritici suverenity v souvislosti s tzv. humanitárními intervencemi v devadesátých letech 20. století, v současné době je poměrně obtížné jasně definovat, která entita je plně suverénní. Tato nejasnost se netýká ani tak vnější složky suverenity (kde lze poměrně arbitrárně určit, zda je konkrétní entita plně mezinárodně uznána a je tak nositelem vnější suverenity), ale primárně vnitřní suverenity, odkazující na existenci vlády disponující monopolem legitimního násilí v rámci své jurisdikce. Existuje totiž v čase se dynamicky vyvíjející a proměnlivý počet entit (obecně považovaných za suverénní státy), které při empirické analýze nelze označit za vnitřně suverénní.

2.2.1 Suverenita versus nezávislost

Jak již bylo zmíněno, mnozí autoři, především z oboru mezinárodních vztahů, zdůrazňují klesající význam instituce suverénního státu (respektive suverenity samotné) v souvislosti s pokračujícím procesem globalizace, a především integračních procesů v Evropské unii. Druhý proud autorů poukazuje na úpadek významu suverenity vychází z vývoje situace v rozvojovém světě, kde docházelo k výrazné erozi suverénního státu v důsledku kolapsu státní moci a následných „humanitárních intervencí“. Zejména u prvního proudu kritiků dochází k určité dezinterpretaci pojmu suverenity a záměně s termínem autonomie. Mnozí z nich (Keohane, Philpott a další) chybně vnímají suverenitu spíše jako autonomii vlády v různých oblastech politiky (hospodářské, sociální, energetické a další). Jak poukazují G. Sørensen a A. James, suverenitu je nezbytné chápat v jejím fundamentálním významu, kdy se rovná konstituční nezávislosti. Na tento problém poukazuje i J. Crawford, který připomíná na fakt, že termín suverenita (*sovereignty*) je občas používán místo pojmu nezávislost (*independence*). „Oba pojmy se významově liší, a je proto vhodnější používat termín nezávislost k označení nezbytné charakteristiky státu a ‚suverenity‘ v právních mimořádných událostech. Například Kypr podle ústavy z roku 1960 byl nezávislým státem, ale ne suverénním, protože ústava vymezovala značné množství záležitostí mimo jeho kompetence“ (Crawford, 2006: 89). Crawfordův a Sørensenův přístup

k suverenitě do určité míry potvrzuje i A. James, podle kterého může mít suverénní stát všechny druhy vazeb s ostatními státy a mezinárodními institucemi, s výjimkou vazeb konstitučních, které by vedly ke ztrátě mezinárodního statusu (James, 1999: 461). Při definování suverénního státu je chybné považovat nezávislost (*independence*) a suverenitu (*sovereignty*) za dvě nesouvisející charakteristiky, spíše by měly být považovány za dvě strany jedné mince. Obdobný názor zastává i ve své analýze mikrostátů J. C. Duursma. Podle Duursmy jsou suverenita a nezávislost úzce spojené a podstatné omezení suverenity ve prospěch třetího státu vede ke ztrátě nezávislosti a státnosti (Duursma, 1996: 121).

Pokud například vycházíme při definici suverénního státu z Úmluvy o právech a povinnostech státu z Montevidea z roku 1933, jsou definičními kritérii trvalá populace, definované teritorium, vláda (*government*) a schopnost vstupovat do vztahů s jinými státy. Je logické, že pakliže má být splněn požadavek na „vládu“, implicitně se předpokládá, že musí být tato vláda konstitučně nezávislá a zároveň schopna efektivně kontrolovat (neboli prosadit monopol legitimního násilí) své teritorium a obyvatelstvo. A. James má bezpochyby pravdu v tom, že suverenita ve smyslu konstituční nezávislosti je absolutní a nedělitelná. Určitá geografická entita je konstitučně nezávislá, nebo není. Obdobně argumentuje G. Sørensen: „Neexistuje sedmdesátipětiprocentní legální status německého občanství. Totéž platí pro suverenitu – stát ji buď má, nebo nemá. Neexistuje střední cesta, právní ukotvení „někde mezi““ (Sørensen, 2005: 172). Z této definice vyplývá, že suverénní stát nesmí být podřazen jinému suverénnímu celku. Například subjekty federace či závislá území s vlastní ústavou, legislativními a exekutivními institucemi nemohou podle definice být označeny za suverénní státy. Z toho vyplývá, že San Marino, Marshallovy ostrovy nebo Lichtenštejnsko jsou státy, zatímco Kalifornie (ekonomicky významnější a teritoriálně rozsáhlejší) kritérium suverénní státnosti nespĺňuje.

S problematikou suverenity rovněž úzce souvisí otázka mezinárodního uznání, které bývá rovněž označováno jako vnější suverenita. Vnitřní a vnější suverenita tak tvoří dvě strany jedné mince, které však nejsou podle empirických zkušeností nedělitelné. Suverenita má dva rozměry – stabilní (konstitutivní pravidla konstituční nezávislosti) a dynamický (regulativní pravidla instituce suverenity) (Sørensen, 2005: 175). Konstitutivní pravidla se týkají konstituční nezávislosti jednotlivých členů a regulativní pravidla se týkají vztahů mezi státy (princip teritoriální integrity, nevměšování, uznávání nových států atd.). Analýza politického prostoru dokazuje, že stát je nadále organizován podle instituce suverénního státu (přinejmenším to mezinárodní prostředí předstírá). Přesto existuje značné množství entit, které tomuto

faktu neodpovídají a nelze je považovat za plně suverénní. Jejich existence ani pokračující proces globalizace (a s tím rostoucí vzájemná závislost států v oblasti ekonomiky, bezpečnosti či politiky), evropské integrace však neznamenají konec éry suverénního státu. Přesně to vystihuje G. Sørensen. „Okolnost, že jsou země vzájemně závislé, nepopírá existenci suverenity jako konstituční nezávislosti. Instituce suverenity a skutečná míra autonomie jsou dvě rozdílné záležitosti“ (Sørensen, 2005: 175). Přesto státy reagují na vývoj politického prostoru, což ovlivňuje i samotnou instituci suverenity. Již v roce 1997 tento fakt vystihl R. Muir. „Suverenita stále zůstává svěřena státům, ale zatímco dříve byla podle definice nedělitelná, dnes je erodovaná a kompromisní, často coby součást vlastní strategie státu přežít“ (Muir, 1997: 99).